

Bedrijfsethiek

Mijn vakantielectuur bevat meestal enkele inauguraties. Vrijwel altijd geven die geschriften een verslag van doorwrocht wetenschappelijk denken. De intredende hoogleraar geeft z'n visitekaartje af. Kwam het omdat ik de boeiende Rotterdamse rede van A.C. Zijdeveld over *De dynamiek van macht en gezag* gelezen had, dat ik zo teleurgesteld was over de inauguratie van H.J.L. van Luyk, getiteld *In het belang van de onderneming?* Of was ik verwend geraakt met Svevo's intelligente, subtiele en geestige stijl in *De bekentenissen van Zeno*, dat ik in dezelfde dagen las?

Van Luyk noemt zijn vak bedrijfs-ethiek. Hij noemt vier gebieden waar ethische vragen in bedrijven een rol spelen: produkt, afnemers, werknemers en omgeving. In de loop van zijn betoog wordt het woord bedrijf gemakkelijk door het woord onderneming vervangen. Men zou zich over deze terminologische onzorgvuldigheid niet druk hoeven te maken, ware het niet dat de schrijver nog wat verder gaat. In de eerste plaats noemt hij nagenoeg overal in zijn rede voorbeelden van ethische vragen en ethische vergripen die aan particuliere ondernemingen ontleend zijn. Hij is klaarblijkelijk het meest geboeid door deze categorie van bedrijven. Ook die eenzijdigheid zou men hem nog kunnen vergeven als hij niet zou beweren dat aangaande „de thema's in de huidige bedrijfsethiek ....er ....een groot gebied (is) van ....vaak systeemgebonden kwesties”.

Wat daarmee bedoeld wordt, komt naar voren als de auteur zijn 'structurele analyse' begint. Daar bespreekt hij een gevalstudie, betrekking hebbend op de bandenfabrikant Goodrich. Hij besluit zijn commentaar bij deze gevalstudie als volgt: „Werkelijk van belang is de vraag: hoe zit het ondernemingsgebeuren in elkaar, dat situaties als de Goodrich-affaire als het ware systematisch optreden, niet als gevolg van slechte persoonlijke inborst, maar als *klaarblijkelijk* (cursivering Th.M.S.) inherent aan het systeem van de vrije marktgerichte ondernemingsgewijze productie”. En – bijna opgetogen – gaat het verder: „Zo vragen – het gebeurt nog nauwelijks in de bedrijfsethiek – betekent een grondige verschuiving van perspectief van persoonlijke naar collectieve en structurele problemen”. Kortom: bedrijf is gelijk aan onderneming en onderneming is gelijk aan ondernemingsgewijze productie. Ethische vraagstukken in een bedrijf zijn dus een gevolg van de ondernemingsgewijze productie als structuur.

De lezer verbaast zich over de politieke geladenheid bij deze verlate structuralist (en nog wel op deze plaats: de inauguratie vond plaats op Nijenrode). Maar laten we ons hier beperken tot het logische gehalte van wat gesteld wordt. Als men de

Th.M. Scholten

ethica niet tot het individu wil beperken en er in die zin sociale dimensies aan wil geven dat men het gedrag van groepen, collectiviteiten tot onderwerp van wetenschappelijke dan wel morele bezinning wil maken, is dan een afgrenzing van alleen 'ondernemingen' doelmatig te achten? Als het gaat om de gebieden produkt, afnemers, werknemers en omgeving dan spelen de ethische vragen op die gebieden toch in elke *organisatie*? Net zo (goed) in een ziekenhuis, als in een timmerbedrijf, net zo in een gemeentelijk zwembad als bij Philips, net zo bij de Kalimijnen (Rijnwater), in eigendom van de Franse overheid, als bij een vakvereniging, net zo bij Goodrich in de VS als bij de Prawda in Rusland. Het lijkt mij toe dat een bewustwording van dit ervaringsgegeven, zowel een doelmatiger afbakening oplevert voor een wetenschappelijke specialisatie als ons behoedt voor een ongepast 'jumping to conclusions'.

Er is meer dat men in deze rede met verwondering leest. Mij trof vooral de argeloze wijze waarop een aantal opmerkingen wordt gedebiteerd. Alsof er eigenlijk op dit terrein nergens moeilijke vragen liggen. De bedrijfsethiek moet zich niet te lang bezighouden met morele evidenties, zegt Van Luyk. Wat zijn dat? Van Luyk weet het. Dat koppelbazen loonbelasting en sociale premies ontduiken bij voorbeeld. En als (eerbare?) middenstanders dat doen om overeind te blijven? En als huismoeders het doen om hun werkster ter wille te zijn? Als er toch nog even aandacht wordt gegeven aan de vraag wanneer iets kan gelden als een morele evidentie, zegt de schrijver: „In ieder geval kun je zeggen dat, wanneer maatschappelijke overeenstemming ontbreekt, van evidentie geen sprake is”. Enkele vragen dringen zich op. Is er maatschappelijke overeenstemming

over het betalen van loonbelasting en sociale premies? Wat is maatschappelijke overeenstemming? Waar blijkt die uit? Is er 'n soort democratisch element in aanwezig? Elders heet het dat het niet gaat om de vraag 'mag dat?', maar 'willen we dat?' Dan wordt het dus een *machtsvraag*? En toch wil Van Luyk zich niet uitleveren aan 'de kritiek ....van de macht'. Hoe dan?

Op een andere plaats: „Behendig tussen alle mazen van de belastingwet doorzwemmen ....maakt een onderneming nog niet moreel verantwoord”. Ik weet niet goed wat met deze wollige taal bedoeld wordt (zeker is dat de schrijver het zelf ook niet weet; hij geeft er op een aantal plaatsen blijk van de wereld van de onderneming niet te kennen). Maar hoe beoordeelt hij de aanwezigheid van de fiscale diensten – en de hulp van externe adviseurs – in elke onderneming van importantie?

Ook de didactische methodiek van Van Luyk kan ik niet overal volgen. Is het didactisch zinvol om met toekomstige managers en stafmensen een Goodrich-gevalstudie te bespreken? Is dat nu niet bij uitstek een voorbeeld van een morele evidentie, waarvan de schrijver eerder zegt dat de bedrijfsethiek zich er niet te lang mee moet bezighouden? Overigens noemt de schrijver tal van voorbeelden uit de recente praktijk van Nederlandse ondernemingen. Hij geeft daarbij blijk van een kritische instelling. Dat lijkt mij uitstekend; organisatieleiders zijn op zo'n plaats niet gediend met iemand die ze naar de mond praat. Maar gezag, zowel op het terrein van de wetenschap als op dat van de moraal, verwerft men niet zonder zorgvuldigheid; zonder nuanceering, zonder kritische bezinning op de eigen uitspraken.

Nijenrode heeft een belangwekkend initiatief genomen. Het is de eerste universitaire management-opleiding in Nederland die de ethiek in het onderwijs-pakket opneemt. Men kan aannemen dat Van Luyk op het terrein van de ethiek geen onbekende is. Het is voor Nijenrode en voor Van Luyk te hopen dat hij zich gaat revancheren. Dat hij zich deze eerste keer wat al te bescheiden heeft opgesteld, moge blijken uit de laatste zin van zijn inleiding, die ik de lezer niet onthouden wil. Deze luidt: „Ik bedoel maar, het had nog erger gekund”.